

Osoby so vzťahom k dielu, vyjadreniu, prezentácii alebo jednotke podľa RDA

Pravidlá RDA sú výsledkom snahy o zmenu tvorby bibliografických katalógov a zavedenie nových trendov v sprístupňovaní informácií v dynamicky sa meniacom prostredí moderných komunikačných techník a technológií, ktoré prinášajú nové formy publikovania a nové typy zdrojov v rôznych formátoch a na rôznych nosičoch. Rapídne sa meniace komunikačné techniky a technológie výrazne ovplyvňujú profil používateľov a ich požiadavky na katalógy a služby knižníc.

Principiálnym rámcom pravidiel RDA sú konceptuálne modely FRBF a FRAD. Tento rámec dáva pravidlám možnosť pokrytia všetkých druhov obsahov a médií, podporuje flexibilitu a schopnosť pravidiel zohľadniť vlastnosti popisovaných zdrojov a podporiť prispôbivosť produkovaných dát fungujúcich vnútri širokého spektra technických podmienok. Bibliografický popis zdrojov podľa pravidiel RDA je tvorený v súlade s definíciou základných úloh bibliografického záznamu vo vzťahu k používateľovi, koncipovanou vo FRBR:

Nájsť zdroje, ktoré zodpovedajú vyhľadávacím kritériám používateľa

Identifikovať t. j. potvrdiť, že bibliografický zdroj zodpovedá hľadanému zdroju

Vybrať bibliografický zdroj, ktorý zodpovedá potrebám používateľa

Získať prístup k zdroju – popísanej jednotke

Bibliografický popis zdrojov podľa pravidiel RDA odráža vo všeobecnosti vlastnosti a vzťahy spojené s entitami dielo, vyjadrenie, prezentácia a jednotka, ktoré sú definované vo FRBR Tieto entity sú definované aj v RDA:

Dielo – samostatná intelektuálna resp. umelecká tvorba, teda intelektuálny alebo umelecký obsah

Vyjadrenie – intelektuálna resp. umelecká realizácia diela vo forme písmen, číslíc, nôt, choreografie, zvukov, obrazov, predmetov, pohybov atď., alebo v kombinácii týchto foriem

Prezentácia – fyzické stelesnenie vyjadrenia diela

Jednotka – jednotlivý kus, exemplár prezentácie

Bibliografické dáta, ktoré popisujú entity stojace vo vzťahu so zdrojom, odrážajú vo všeobecnosti vlastnosti a vzťahy spojené s entitami osoba, rodina, korporácia a miesto, definovanými vo FRAD. Tieto entity sú definované v RDA nasledovne:

Osoba – individuálna alebo ako individuálne sa prezentujúca entita ustanovená alebo prijatá jednotlivcom alebo skupinou.

Rodina – viaceré osoby príbuzné narodením, sobášom, adopciou alebo podobným legálnym statusom, alebo prezentujúce sa ako rodina.

Korporácia – organizácia alebo skupina osôb a/alebo organizácií, ktorá je identifikovaná určitým menom a ktorá koná alebo môže konať ako celok.

Miesto – lokácia identifikovaná označením.

Vlastnosti a vzťahy spojené s entitami koncept (abstraktný pojem, idea), objekt, udalosť, definované vo FRAD nespádajú do súčasnej pôsobnosti RDA.

Medzi pravidlami **AACR2 a RDA** je evidentný značný stupeň kompatibility.

Veľkým rozdielom je zápis údajov tak, ako sa vyskytujú v prezentácii, vrátane interpunkcie.

Aj keď pravidlá RDA deklarujú, že zdrojom popisu môže byť celá prezentácia, definujú preferované pramene popisu s prominentným postavením titulnej strany. Pojem **Zdroj** je chápaný pravidlami RDA ako dielo, vyjadrenie, prezentácia, jednotka (v doterajšej terminológii „dokument“). **Prameň popisu** je časť prezentácie, s ktorej čerpá katalogizátor údaje pre danú oblasť. **Preferovanými prameňmi popisu** je hierarchia – titulná strana → obálka → hlavička → rub titulnej strany → tiráž.

Najväčšie zmeny oproti pravidlám AACR2 zaznamenal zápis údajov o zodpovednosti, ako aj zápis údajov o vydaní a najmä zápis vydavateľských/nakladateľských údajov, údajov o vytvorení diela a údajov o autorských právach (MARC21: nové pole 264).

Tvorcovia, prispievatelia a ďalšie osoby so vzťahom k dielu

Pravidlá RDA opisujú na základe FRBR a FRAD vzťahy medzi entitou skupiny 1 a skupiny 2, teda medzi dielom, vyjadrením prezentáciou a jednotkou na jednej strane a osobami, ktoré za ne nejakým spôsobom zodpovedajú na druhej strane.

Je to napríklad vzťah medzi dielom a jeho tvorcom, vzťah medzi vyjadrením v inom jazyku a prekladateľom, ktorý ho preložil, alebo vzťah medzi prezentáciou a vydavateľom, ktorý ju vydal (RDA 2.2 a 2.3). Určujúcim pomenovaním pre entity skupiny 1 je **zdroj** (RDA 18.1.3).

Vzťahy medzi zdrojom a osobou možno vyjadriť viacerými spôsobmi – identifikátorom pre osobu alebo jej normovaným slovným vyjadrením (RDA 18.4.1).

Tvorca

Tvorca je osoba, ktorá vytvorila dielo a nesie zaň hlavnú zodpovednosť (RDA 19.2.11). K tvorcom patria osoby, ktoré nesú spoločnú zodpovednosť za vytvorenie diela. Môžu mať tú istú/rovnakú rolu (napr. spolupráca 3 spisovateľov), alebo majú rôzne role (napr. spolupráca fotografa so spisovateľom). Ak sú za dielo zodpovední viacerí tvorcovia, musí byť povinne spracované aspoň jeden z nich. Zoznam slovných výrazov pre označenie tvorcov sa nachádza v RDA Príloha I.2.1

Príklad 1:

Na tvorbe monografie spolupracovali dve osoby, ktoré sú rovnocenne prezentované. Obe osoby sú tvorcami diela.

Príklad 2:

Na tvorbe obrazovej publikácie, participuje autor textu a autor fotografií. Podiel obrazového materiálu je v takejto publikácii významný (väčšinou prevažujúci). Fotograf aj autor textu sú tvorcami diela, aj keď budú mať rôzne slovné označenie ich vzťahu k dielu.

Ak nie sú tvorcovia rovnocenne prezentovaní, je potrebné určiť, ktorý z nich nesie hlavnú zodpovednosť za dielo.

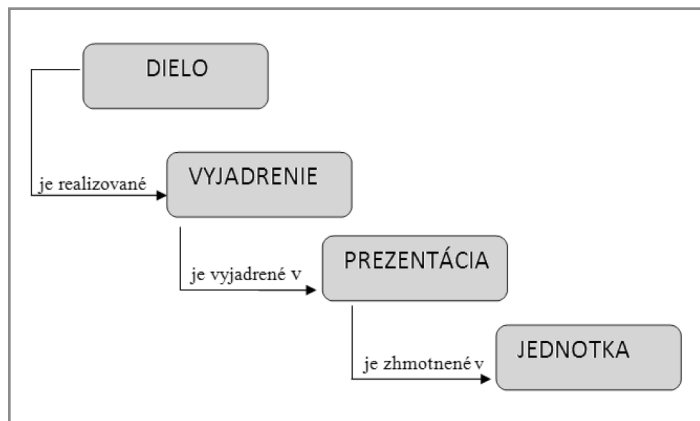
Príklad:

Osoba s hlavnou autorskou zodpovednosťou za vysokoškolskú učebnicu je uvedená na titulnej strane. Z prameňov popisu v zdroji sa zistí, že na učebnici participovali ešte ďalší autori, ktorí napísali niektoré kapitoly. Aj títo autori sú považovaní za tvorcov učebnice. Ale z aspektu RDA musí byť v zázname povinne uvedený tvorca s hlavnou zodpovednosťou za dielo.

Ak osoba modifikovala alebo upravila už existujúce dielo takým spôsobom, že zmenila povahu alebo obsah originálu, považuje sa za tvorcu.

Ak obsahuje zdroj viac diel pochádzajúcich od tej istej osoby je táto považovaná za tvorcu celku.

Ak obsahuje zdroj viac diel od rôznych tvorcov, treba uvažovať nad viacerými alternatívami a určiť, či sa jedná o spoločné autorstvo, alebo či je každý z tvorcov zodpovedný iba za svoje dielo, ktoré je časťou celku.

Príklad:

Zborník vedeckých prác (nie zborník z konferencie) obsahuje príspevky od viacerých autorov, každý autor zodpovedá za svoj vlastný príspevok a spolu nevytvorili jedno spoločné dielo. Tieto osoby nie sú tvorcami zborníka, ale sú tvorcami svojich príspevkov (RDA 19.1.2). Zostavovateľ zborníka nie je tiež tvorcom.

Ak sa v popisovanom zdroji stretnú v pozícii tvorcov toho istého diela osoby a korporácie, hlavná autorská zodpovednosť prislúcha prvej korporácii, teda prvá korporácia je hlavným tvorcom (RDA 6.27.1.3).

Príklad:

Katalóg zbierkového fondu Múzea SNP v Banskej Bystrici. Dielo dvoch odborných pracovníkov/zástupcov múzea.

Ďalšie osoby so vzťahom k dielu

Ďalšia osoba so vzťahom k dielu je osoba, ktorá je spojená s dielom, ale nie je tvorca. K osobám so vzťahom k dielu patria napríklad osoby, ktorým je adresovaná korešpondencia / adresáti, dedikanti – osoby ktorým je dielo venované, napr. zborník alebo vedecká monografia k výročiu. (RDA 19.3). Do tejto skupiny patria tiež osoby, ktoré sú témou diela, teda o ktorých dielo hovorí.

Prispievatelia

Prispievatelia sú osoby s vedľajšou autorskou zodpovednosťou, ktoré prispeli k realizácii diela prostredníctvom prezentácie. Majú teda **vzťah k prezentácii** (RDA 20.2). Patria k nim prekladatelia, ilustrátori, zostavovatelia, editori, autori doplnkových textov, predslovov, doslovov, komentárov, spracovatelia, atď.

Prispievatelia môžu mať významný a menej významný podiel na realizácii diela prostredníctvom prezentácie. Významným prispievateľom je napríklad prekladateľ celého diela, autor veľkého počtu fotografií, zostavovateľ alebo editor publikácie. Podstatne menší až zanedbateľný autorský podiel má napríklad prekladateľ resumé, autor krátkych textov k fotografiám, grafik dekoratívnych prvkov v publikácii a pod.

Zápis tvorcov a prispievateľov vo formáte MARC 21

Pravidlá RDA sú implementované do formátu MARC 21, ktorý bol pre účely RDA doplnený potrebnými poľami z MARC Standards. RDA in MARC. Dostupné na: <<https://www.loc.gov/marc/RDAinMARC.html>>.

História formátu MARC 21 je úzko spätá s pravidlami AACR2, od ktorých sa RDA líšia vzhľadom na štruktúru entít FRBR a vzťahov medzi nimi. Formát, ktorý by vyriešil tieto problémy, nie je zatiaľ k dispozícii, resp. využiteľný.

Asi najvýraznejším faktom je, že údaje pre rôzne časti formátu MARC 21 sa nachádzajú v rôznych oblastiach pravidiel RDA.

Údaje o zodpovednosti sú údaje, ktoré sa vzťahujú na identifikáciu a/alebo funkciu osôb, rodín alebo korporácií zodpovedných za intelektuálny alebo umelecký obsah zdroja, alebo prispeli k jeho realizácii (RDA 2.4.1.1).

RDA prinášajú novú filozofiu zápisu údajov o zodpovednosti.

Osoby nesúce zodpovednosť za dielo, vyjadrenie, prezentáciu alebo jednotku zapisujeme v poli 245 Názov a údaje o zodpovednosti (podpole \$c). Vo forme autorizovaných selekčných údajov sa uvádzajú v poli 100 Hlavné záhlavie – osobné meno a poliach 700 Vedľajšie záhlavie – osobné meno.

Prameňmi popisu pre údaje o zodpovednosti v poli 245 je ten istý prameň popisu ako hlavný názov alebo niektorý z ďalších preferovaných prameňov popisu v rámci popisovanej prezentácie – v hierarchickej následnosti: titulná strana → obálka → hlavička → rub titulnej strany → tiráž (RDA 2.4.2.2). Do údajov o zodpovednosti zapisujeme všetkých tvorcov a prispievateľov bez ohľadu na ich počet a bez inverzie.

Polia 100 a 700 majú identické podpolia a 1. indikátor. Použitie polí sa však v porovnaní s pravidlami AACR2 zásadne mení:

Tvorcovia a prispievatelia

Primárny prameň popisu: Titulná strana

Na titulnej strane	Pole 100	Pole 700
Jeden tvorca	Jeden tvorca	
Viacerí tvorcovia	Prvý uvedený tvorca	Ďalší tvorcovia
Jeden tvorca a Prispievatelia (prekladateľ, ilustrátor, fotograf, editor, zostavovateľ...)	Jeden tvorca	Prispievatelia
Viacerí tvorcovia a Prispievatelia	Prvý uvedený tvorca	Ďalší tvorcovia a Prispievatelia
Iba prispievatelia (prekladateľ, ilustrátor, fotograf, editor, zostavovateľ...)		Prispievatelia
Žiadni tvorcovia a Žiadni prispievatelia	Prvý uvedený tvorca z: Obálka Hlavička Rub titulnej strany Tiráž	Ďalší tvorcovia a Prispievatelia z: Obálka Hlavička Rub titulnej strany Tiráž

Ďalšie preferované pramene popisu: obálka, hlavička, rub titulnej strany, tiráž.

Primárnym postupom pri zápise mien osôb s hlavnou a vedľajšou zodpovednosťou za dielo je preberanie formy mena zo súboru personálnych autorít. V prípade, že autorita nie je k dispozícii, sa riadime nasledujúcimi pravidlami:

Zvolíme meno tvorcu, prispievateľa pod ktorým je všeobecne známy a dokladujú ho zdrojové pramene jeho tvorby/diela a zdroje o nej, ktoré boli vydané v jeho materinskom jazyku.

Príklady:

100 1# \$a Karłowicz, Mieczysław, \$d 1876-1909 \$4 aut
100 1# \$a Nesbø, Jo, \$d 1960- \$4 aut
100 1# \$a Matkin, Maxim E. \$4 aut

To isté platí, ak sa meno osoby skladá z viacerých častí. Primárnym a smerodajným zdrojom pri tvorbe hlavného a vedľajšieho záhlavia/autorizovaného vstupného prvku sa stáva zdroj pochádzajúci z jazykovej a geografickej proveniencie príslušnej osoby.

Príklady:

100 1# \$a Baričák, Pavel „Hirax“, \$d 1971- \$4 aut
100 1# \$a Gašparíková-Horáková, Anna, \$d 1896-1987 \$4 aut
100 1# \$a Mann-Borgese, Elisabeth, \$d 1918-2002 \$4 aut

Ak nie je meno osoby v príslušných zdrojoch v latinkovom písme, zaznamenáva sa podľa pravidiel príslušnej platnej transliterácie pre slovenský jazyk.

Príklad:

100 1# \$a Sorokin, Vladimir Georgijevič, \$d 1955-\$4 aut
Transliterácia z: Сорокин, Владимир Георгиевич

Transliteráciu neberieme do úvahy vtedy, ak je meno osoby dostupné v poslovenčenej podobe v dôveryhodných zdrojoch (encyklopédiách, príručkách, biografických slovníkoch a pod.). Ide najmä o mená historických osobností – panovníkov, šľachticov, svätcov a pod.

Príklad:

100 0# \$a Peter \$b I., \$c ruský cár, \$d 1672-1725

Špeciálne a niekedy dosť zložité sú prípady, keď sa meno tvorcu uvádza pod rodným menom, napr. autori z najstarších historických období – z doby starej rímskej ríše, obdobia antiky, staroveku, stredoveku. Vtedy je potrebné overiť v slovenských odborných pramenných dokumentoch, do akej miery a v ktorých prípadoch prišlo k poslovenčeniu mena tejto osoby a či jej meno nadobudlo štandardnú poslovenčenú formu.

Príklady:

100 0# \$a Platón, \$d 427-347 pred. Kr. \$4 aut
100 0# \$a František z Assisi, \$c svätý, \$d 1182-1226 \$4 aut

Ak poslovenčená forma mena osoby v domácich (slovenských) zdrojových dokumentoch absentuje, alebo je jej výskyt sporný a nejednoznačný, odporúča sa pre zápis mena použiť originálny jazyk osoby alebo latinčinu.

Primárnymi zdrojmi overovania formy mien Slovákov sú slovenské pramenné dokumenty, diela príslušných osôb, slovenské encyklopédie, príručky, biografické slovníky, katalóg Slovenská knižnica, webové stránky inštitúcií, osobností, miest a obcí a pod.

Významným zdrojom je taktiež predmetový index Súborného katalógu Články SR, ktorý vykazuje obrovské množstvo personálnych predmetových hesiel, ktoré boli v priebehu existencie katalógu editované a doplňované a stali sa predmetom návrhov personálnych autorít. Pre zápis mien tvorcov a prispievateľov s uzatvorenými biografickými údajmi sa odporúča Slovenský biografický slovník I. – VI. (Matica slovenská, 1986 – 1994) a Biografický lexikón Slovenska (Slovenská národná knižnica, od 2002).

Významnými zdrojmi overovania mien autorov zahraničnej proveniencie sú databázy zahraničných národných knižníc a VIAF (Virtual International Authority File) – medzinárodná databáza autorít – spoločný projekt národných knižníc a súborných katalógov pod správou Online Computer Library Center (OCLC).

Pri vyhľadávaní formy mena v spomínaných databázach sa riadime jednoznačnou navigáciou: jazyková a geografická proveniencia príslušnej osoby = databáza knižnice, ktorá jazykovú a geografickú provenienciu osoby vykazuje.

Príklady:

100 1# \$a Mann-Borgese, Elisabeth, \$d 1918-2002 \$4 aut
[zdroj: Die Deutsche Nationalbibliothek]

100 1# \$a Karłowicz, Mieczysław, \$d 1876-1909 \$4 aut
[zdroj: Biblioteka Narodowa]

Pokiaľ nie je meno osoby v príslušných zdrojoch v latinkovom písme, zaznamenáva sa podľa pravidiel príslušnej transliterácie platnej pre slovenský jazyk.

Problém prechýľovania ženských priezvisk

Pre slovenčinu je príznačné prechýľovanie ženských priezvisk. V poliach 100 a 700 uvádzame v podpoli \$a ženské priezviská

cudzojazyčnej proveniencie v originálnom tvare (bez prechýľovania), aj keď sú v prameňoch popisu (napr. na titulnej strane) uvádzané v slovenskej prechýlenej forme.

Príklady:

Titulná strana: Margaret Mitchelová
100 1# \$a Mitchell, Margaret, \$d 1900-1949 \$4 aut

Titulná strana: J. K. Rowlingová
100 1# \$a Rowling, J. K., \$d 1965- \$4 aut

Osoba publikujúca pod rôznymi menami, alebo pseudonymami v tom istom odbore

Ak jedna osoba publikuje pod rôznymi menami alebo pseudonymami v tom istom odbore, zapisujeme to meno osoby (resp. preberáme z personálnych autorít), ktoré je uvedené v prezentácii.

Príklad:

100 1# \$a Rowling, J. K., \$d 1965- \$4 aut
245 10 \$a Harry Potter a kameň mudrcov / \$c J. K. Rowlingová ; z anglického originálu preložila Jana Petrikovičová

100 1# \$a Galbraith, Robert, \$d 1965- \$4 aut
245 10 \$a Volanie kukučky / \$c Robert Galbraith ; z anglického originálu The cuckoo's calling ... preložila Diana Ghaniová
[Robert Galbraith je pseudonym J. K. Rowlingovej]

Osoba publikujúca pod rôznymi menami alebo pseudonymami v rôznych odboroch

Ak jedna osoba publikuje pod rôznymi menami alebo pseudonymami v rôznych odboroch, zapisujeme to meno osoby (resp. preberáme z personálnych autorít), ktoré sa vzťahuje k obsahu popisovaného zdroja, teda to, ktoré je uvedené v prezentácii.

Príklad:

100 1# \$a Žarnov, Andrej, \$d 1903-1982 \$4 aut
245 10 \$a Brázda cez úhory / \$c Andrej Žarnov
[Osoba ako básnik. Pseudonym Františka Šubíka]

245 00 \$a Vademecum slovenského lekára / \$c hlavní redaktori: František Šubík, Edvard Príkazský
700 1# \$a Šubík, František, \$d 1903-1982 \$4 red
[Osoba ako lekár. Vlastné meno Andreja Žarnova]
700 1# \$a Príkazský, Edvard \$4 red

Osoba zastáva verejnú funkciu, z pozície ktorej je tvorcom oficiálnych dokumentov a zároveň je publikačne činná aj v inom odbore**Príklad:**

110 1# \$a Slovensko. \$b Prezident (1999-2004 : Schuster) \$4 aut
245 10 \$a Vystúpenia prezidenta SR Rudolfa Schustera v NR SR / \$c Rudolf Schuster
[Rudolf Schuster ako prezident SR]

100 1# \$a Schuster, Rudolf, \$d 1934- \$4 aut
245 10 \$a V znamení zvona / \$c Rudolf Schuster
[Rudolf Schuster ako spisovateľ]

V pravidlách RDA sa kladie oveľa väčší dôraz na použitie a tvorbu autorizovaných selekčných údajov a vyjadrenie vzťahov medzi rovnakými entitami a entitami odlišného typu, čo úzko súvisí s novou filozofiou tvorby personálnych autorít, ktorú pravidlá RDA prinášajú.

Záver

Odbor Národná bibliografia Slovenskej národnej knižnice zrealizovala semináre zamerané na katalogizáciu monografických publikácií, personálnych autorít a článkov zo seriálových publikácií vo formáte MARC21 s interpretáciou pravidiel RDA. Boli vypracované metodiky pre popis kníh a tvorbu personálnych autorít, ktoré sú dostupné na stránke Slovenskej národnej knižnice v sekcii Informácie pre... Knižnice a knihovníkov, Metodika pre národnú bibliografiu. Do budúcnosti sa počíta s doplnením metodických materiálov o ďalšie typy dokumentov a autorít.

Použitá literatúra

RDA Toolkit [online databáza]. Chicago : American Library Association ; Ottawa : Canadian Federation of Library Associations ; London : CILIP, ©2010. 2016 April Update [cit. 2016-12-04]. Dostupné na internete po zadaní hesla: <https://access.rda-toolkit.org/>

PhDr. Ľudmila Rohoňová

ludmila.rohonova@snk.sk ■

(Slovenská národná knižnica)